

Rafał Abramciów
Agnieszka Lewicka-Zelent

AGRESYWNÓŚĆ OSÓB WYKOLEJONYCH SPOŁECZNIE

Abstract

The aim of this article was a summary of current knowledge on the aggressiveness of the socially misguided. Discusses the variables that directly and indirectly affect the formation of a specific intent to take aggressive behavior or resignation of unfavorable health behavior. This paper presents some theoretical models and empirical studies explaining the emergence of aggressive behavior in people socially misguided.

Key words: aggressiveness, misguided, theoretical model, behavior change
Słowa kluczowe: agresywność, wykołejenie, teoretyczny model, zmiana zachowania

W rozważaniach z zakresu pedagogiki resocjalizacyjnej często wskazuje się na potrzebę prowadzenia specjalnych działań wychowawczych z osobami odbywającymi karę pozbawienia wolności, zmierzających do ponownej ich socjalizacji. W niniejszym artykule podjęto próbę dokonania charakterystyki osób wykolejonych przestępczo, w kontekście ich agresywności.

Termin agresja w literaturze psychologiczno-pedagogicznej posiada dwa znaczenia. Pierwsze dotyczy obserwowanych faktów behawioralnych (określanych jako zachowania lub czynności agresywne), drugie zaś odnosi się do mechanizmów psychologicznych, czyli inaczej mówiąc właściwości organizacji wewnętrznej, będącej odpowiedzialną za formę i częstotliwość przejawianej agresji. Dla ostatniego znaczenia bardziej właściwy jest termin agresywność, wskazujący na cechę osobowości¹. I chociaż w życiu codziennym często zamiennie używa się pojęć „agresja” i „agresywność”, to dla pedagogów (szczególnie resocjalizacyjnych) istotne jest ich rozróżnienie.

A. Frączek² uwzględniając rozmaite podejścia do zdefiniowania zjawiska agresji stwierdza, że przez agresję należy rozumieć te czynności, których celem jest zrobienie

¹ Z. Bartkiewicz, *Pomoc terapeutyczna nieletnim agresorom i ofiarom agresji w zakładach resocjalizacyjnych*, Wydaw. UMCS, Lublin 1996, s. 34.

² A. Frączek, *Czynności agresywne jako przedmiot studiów eksperymentalnej psychologii społecznej*, [w:] *Studia nad psychologicznymi mechanizmami czynności agresywnych*, red. A. Frączek, Wydaw. PAN, Wrocław 1979, s. 13.

szkody, zadanie bólu fizycznego bądź spowodowanie cierpienia moralnego, a także spowodowanie utraty społecznie cenionych wartości. Wyodrębni on trzy kryteria, według których opisuje agresję:

1. Kryterium intencjonalności dotyczy podmiotu działania, który podejmuje aktywność zmierzającą do spowodowania szkody w otoczeniu. Należy więc przyjąć, że zachowanie agresywne uruchamiane i sterowane jest przez takie emocje, jak gniew, złość.
2. Kryterium konsekwencji zachowania odnosi się do obiektu bądź obiektów agresji. Agresywne zachowanie powoduje cierpienie i szkodę u ofiary ataku.
3. Kontekst społeczny zachowania oznacza, że każde zachowanie należy rozpatrywać i rozważać w jego społecznym kontekście³.

Często używaną przez psychologów definicję przedstawiła B. Krahé⁴, zdaniem której agresja jest celowym zachowaniem skierowanym na skrzywdzenie drugiej osoby, przez przemoc natomiast należy rozumieć użycie siły fizycznej ewentualnie groźbę jej użycia. Agresywność rozpatrywana jest natomiast w kategorii cechy osobniczej, która oznacza tendencję do reagowania złością, a także skłonność do angażowania się w działania agresywne.

Agresywność według C. Czapówa⁵ jest jedną z charakterystycznych cech wykołejenia społecznego. Agresywny styl funkcjonowania wpisuje się zarówno w cechy integracji nihilistyczno-agresywnej w zakresie drastycznych czynów oraz integracji nihilistyczno-wycofującej wiążącej się z autoagresją. Także integracja dogmatyczno-dyssocjalna ściśle łączy się z rytuałami agresywnymi osób wykołejonych.

Z. Bartkowicz⁶ określił poziom agresywności i innych zaburzeń w zachowaniu młodzieży wykołejonej społecznie. W skład pierwszej grupy weszli wychowankowie z zakładu wychowawczego, a drugiej ich rówieśnicy, niewykazujący przejawów wykołejenia społecznego. Wyniki ujawniły, że w 12 z 14 kategorii zachowań różnice między grupami są statystycznie istotne, w tym w 8 są wysoce istotne. W kategoriach gwałtownych i destruktywnych zachowań, zachowań antyspołecznych i buntowniczych nieletni z zakładu wychowawczego uzyskali wyniki wielokrotnie wyższe w porównaniu z rówieśnikami nienaruszającymi norm prawnych. Także w zakresie kradzieży i kłamstwa widoczna była taka sama tendencja. Średni wynik uzyskany w podskali dotyczącej zaburzeń o charakterze psychologicznym przez młodzież, która weszła w kolizję z prawem był niemal 7-krotnie wyższy niż w grupie młodzieży nie pozostającej w konflikcie z prawem.

Celem kolejnego badania było określenie poziomu agresywnych skłonności osób wykołejonych przestępczo. Wiek badanych osób mieścił się w przedziale 20.–40. r.ż. Mężczyźni z pierwszej grupy osadzeni byli w Zakładzie Karnym w Łodzi, kobiety z drugiej grupy przebywały w Zakładzie Karnym w Krzywańcu, natomiast mężczyźni i kobiety z trzeciej i czwartej grupy zostali wybrani losowo, ale osoby te nie posiadały

³ M. Toeplitz-Winięwska, *Postawy wobec agresji a modelowanie zachowań agresywnych u nieletnich przestępców*, Wydaw. UW, Warszawa 1980, s. 8.

⁴ B. Krahé, *Psychologiczne uwarunkowania agresji*, [w:] *Psychospołeczne i neurobiologiczne aspekty agresji*, red. J. Zagrodzka, M. Kowaleczko-Szumowska, Wydaw. Instytutu Psychologii PAN, Warszawa 2005, s. 15.

⁵ C. Czapów, *Wychowanie resocjalizujące*, PWN, Warszawa 1978.

⁶ Z. Bartkowicz, *Pomoc terapeutyczna...*, s. 130.

znamion wykolejenia przestępczego. Badania przeprowadzono za pomocą Inwentarza Psychologicznego Syndromu Agresji (IPSA). Wyniki wykazały, że kobiety i mężczyźni przebywający w zakładach karnych, w porównaniu do osób badanych nie posiadających znamion wykolejenia przestępczego, przejawiają znacznie wyższy poziom samoagresji fizycznej, agresji fizycznej, ukrytej, zewnętrznej oraz globalnej, a także odwetu i wrogości wobec otoczenia. Dalsza analiza wyników wykazała, że płeć odpowiada za różnice w preferencjach zachowań agresywnych. I tak, kobiety wykolejone przestępczo charakteryzują się znacznie wyższym w porównaniu do wykolejonych przestępczo mężczyzn poziomem nieświadomych skłonności agresywnych, wrogości wobec otoczenia, agresji przemieszczonej, ukrytej, pośredniej, fizycznej, słownej, a także globalnej. Wykolejeni mężczyźni natomiast przejawiają znacznie wyższy poziom samoagresji emocjonalnej⁷.

BADANIA WŁASNE

Celem prowadzonych badań było określenie poziomu agresywności osób wykolejonych przestępczo. Badani zostali zakwalifikowani do jednej z trzech grup w zależności od dokonanego przestępstwa. I tak, w grupie badanych znaleźli się skazani za kradzież, znęcanie oraz morderstwo i pobicie ze skutkiem śmiertelnym.

Problem badawczy zawierał się w pytaniu: Jakim poziomem agresywności charakteryzują się osoby wykolejone przestępczo?

Do problemu głównego sformułowano następujące pytanie szczegółowe:

1. Czy występują, a jeśli tak, to jakie różnice między poziomem agresywności osób skazanych za: kradzież, znęcanie i morderstwo lub pobicie ze skutkiem śmiertelnym?

W badaniu posłużono się metodą sondażu diagnostycznego i technikę ankiety. Podstawowym narzędziem badawczym był Inwentarz Psychologiczny Syndromu Agresji (IPSA II) — w opracowaniu Z.B. Gasia⁸.

Badania zostały przeprowadzone w Zakładzie Karnym w Warszawie-Białolece i w Oddziale Zewnętrznym Zakładu Karnego Warszawa-Białoleka mieszczącym się w Popowie. Pierwszy z zakładów jest typu zamkniętego dla osób odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy, a drugi jest typu półotwartego.

Grupa badawcza liczyła 90 osób. Wśród badanych było 30 skazanych za kradzież, 30 skazanych za znęcanie oraz 30 skazanych za morderstwo lub pobicie ze skutkiem śmiertelnym. Badani byli w wieku od 19. do 63. roku życia. Większość z nich nie ukończyła jeszcze 36. roku życia (76%).

Podstawowe dane socjopedagogiczne porównywanych grup zostaną przedstawione w tabelach poniżej.

---

⁷ S. Lipiński, *Syndrom agresji u kobiet i mężczyzn osadzonych w zakładach karnych*, [w:] *Przemoc i agresja jako zjawiska społeczne*, red. M. Binczycka-Anholcer, Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej, Warszawa 2003, s. 406.

⁸ Z.B. Gaś, *Zrewidowana wersja Inwentarza Psychologicznego Syndromu Agresji — IPSA-II*, „Przeгляд Psychologiczny” 1987, 4, t. 30, s. 1003–1016.

Tabela 1

Wiek badanych osób

WIEK	Grupa 1		Grupa 2		Grupa 3	
	N	%	N	%	N	%
19–24	7	23,3	3	10,0	6	20,0
25–30	12	40,0	5	16,7	10	33,3
31–36	2	6,7	11	36,7	7	23,3
37–42	3	10,0	8	26,7	4	13,3
43–48	2	6,7	-	-	3	10,0
49–54	3	10,0	2	6,7	-	-
55–60	1	3,3	-	-	-	-
61–66	-	-	1	3,3	-	-
Ogółem	30	100	30	100	30	100

Chi-kwadrat=23,014; df=14; p<0,060

Objaśnienia: grupa 1 — osoby skazane za kradzież, grupa 2 — osoby odbywających karę za znęcanie, grupa 3 — skazani za morderstwo bądź pobicie ze skutkiem śmiertelnym.

Źródło: opracowanie własne.

Wiek nie jest zmienną różnicującą osoby z porównywanych grup. Wśród skazanych za kradzież 12 osób (40%) mieściło się w przedziale wiekowym 25–30 lat. W przedziale wiekowym 61–66 lat badanych skazanych za kradzież nie było. 11 mężczyzn skazanych za znęcanie (36,7%) miało od 31 do 36 lat, a ośmiu mieściło się w przedziale 37–42 lat. 20% skazanych za morderstwo bądź pobicie ze skutkiem śmiertelnym można uznać za młodocianych, a 1/3 z nich miała od 25 do 30 lat.

Tabela 2

Miejsce zamieszkania badanych osób

Miejsce zamieszkania	Grupa 1		Grupa 2		Grupa 3	
	N	%	N	%	N	%
Duże miasto	11	36,7	10	33,3	9	30,0
Małe miasto	15	50,0	15	50,0	11	36,7
Wieś	4	13,3	5	16,7	10	33,3
Ogółem	30	100	30	100	30	100

Chi-kwadrat=4,244; df=4; p<0,374

Źródło: opracowanie własne.

Wartość chi-kwadrat wskazuje na to, że porównywane grupy nie różnią się między sobą znacząco pod względem miejsca zamieszkania.

Połowa skazanych za kradzież oraz za znęcanie mieszkała w małym mieście, a 4 osadzonych (13%) pochodziło ze wsi. Wśród skazanych za morderstwo bądź pobicie ze skutkiem śmiertelnym 9 osób (30%) zamieszkiwało duże miasta, 11 osadzonych (37%) małe miasta, a 10 osób (33%) pochodziło ze wsi.

Tabela 3

Wykształcenie badanych osób

Wykształcenie	Grupa 1		Grupa 2		Grupa 3	
	N	%	N	%	N	%
Niepełne podstawowe	2	6,7	-	-	1	3,3
Podstawowe	4	13,3	8	26,7	4	13,3
Gimnazjalne	4	13,3	1	3,3	4	13,3
Zawodowe	8	26,7	14	46,7	13	43,3
Średnie	10	33,3	7	23,3	7	23,3
Wyższe	2	6,7	-	-	1	3,3
Ogółem	30	100	30	100	30	100

Chi-kwadrat=10,521; df=10; p<0,390

Źródło: opracowanie własne.

Wśród przebadanych mężczyzn pozbawionych wolności z art. 278 kk, przeważały osoby z wykształceniem średnim (33%) i zawodowym (27%).

W grupie skazanych za znęcanie dominowały osoby z wykształceniem zawodowym (47%) oraz podstawowym (27%). W grupie tej nie było osób po studiach wyższych. 66% skazanych za morderstwo bądź pobicie ze skutkiem śmiertelnym ukończyło szkołę zawodową (43%) lub średnią (23%).

Wartość testu chi-kwadrat wskazuje na to, że badani z porównywanych grup nie różnią się istotnie w zakresie wykształcenia.

AGRESYWNOSĆ OSÓB WYKOLEJONYCH PRZESTĘPCZO

Po przeliczeniu wyników surowych (uzyskanych na podstawie IPSA-II) na steny ustalono poziom skłonności agresywnych badanych osób skazanych.

Wysokim poziomem agresywności cechuje się większość badanych osób, w tym 40% skazanych za kradzież, 73% za znęcanie i 87% za morderstwo bądź pobicie ze skutkiem śmiertelnym. Można uznać, że w grupach osób pozbawionych wolności o większej szkodliwości czynów (grupa 2 i 3) nie ma właściwie osób bez skłonności agresywnych. Natomiast w grupie skazanych z art. 278 kk jest jedenaście takich osób.

Wartość testu chi-kwadrat wskazuje na znaczne zróżnicowanie porównywanych grup pod względem poziomu agresywności (p<0,001). Największe rozbieżności występują na jej niskim poziomie. Osoby, które dokonały kradzieży znacznie częściej od przestępców skazanych za znęcanie lub morderstwo wykazują braki w skłonnościach agresywnych.

Tabela 4

Ogólny poziom agresywności badanych osób

Poziom agresji	Grupa 1		Grupa 2		Grupa 3	
	N	%	N	%	N	%
Niski	11	36,7	1	3,3	-	-
Średni	7	23,3	7	23,3	4	13,3
Wysoki	12	40,0	22	73,3	26	86,7
Ogółem	30	100	30	100	30	100

Chi-kwadrat=24,700; df=4; p<0,001

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 5

Poziom syndromów agresywności skazanych w porównywanych grupach

Poziom syndromów agresji	Grupa 1		Grupa 2		Grupa 3	
	N	%	N	%	N	%
Skłonność do działań odwetowych						
Niski	9	30,0	4	13,3	1	3,3
Średni	12	40,0	7	23,3	6	20,0
Wysoki	9	30,0	19	63,3	23	76,7
Chi-kwadrat = 15,597; df=4; p<0,004						
Tendencje autodestruktywne						
Średni	15	50,0	11	36,7	10	33,3
Wysoki	15	50,0	19	63,3	20	66,7
Chi-kwadrat = 1,944; df=2; p<0,378						
Zaburzenia kontroli agresji						
Niski	7	23,3	1	3,3	-	-
Średni	11	36,7	8	26,7	6	20,0
Wysoki	12	40,0	21	70,0	24	80,0
Chi-kwadrat = 16,375; df=4; p<0,003						
Agresja przemieszczona						
Niski	14	46,7	2	6,7	1	3,3
Średni	5	16,7	10	33,3	5	16,7
Wysoki	11	36,7	18	60,0	24	80,0
Chi-kwadrat = 25,763; df=4; p<0,001						
Nieświadomione tendencje agresywne						
Niski	7	23,3	4	13,3	5	16,7

Poziom syndromów agresji	Grupa 1		Grupa 2		Grupa 3	
	N	%	N	%	N	%
Średni	8	26,7	4	13,3	6	20,0
Wysoki	15	50,0	22	73,3	19	63,3
Chi-kwadrat=3,529; df=4; p<0,473						
Agresja pośrednia						
Niski	8	26,7	3	10,0	-	-
Średni	11	36,7	2	6,7	-	-
Wysoki	11	36,7	25	83,3	30	100,0
Chi-kwadrat=33,573; df=4; p<0,001						
Agresja instrumentalna						
Niski	8	26,7	3	10,0	1	3,3
Średni	7	23,3	7	23,3	3	10,0
Wysoki	15	50,0	20	66,7	26	86,7
Chi-kwadrat=11,366; df=4; p<0,023						
Wrogość wobec świata						
Niski	6	20,0	3	10,0	1	3,3
Średni	8	26,7	9	30,0	10	33,3
Wysoki	16	53,3	18	60,0	19	63,3
Chi-kwadrat=4,286; df=4; p<0,369						
Agresja fizyczna wobec otoczenia						
Niski	13	43,3	5	16,7	1	3,3
Średni	8	26,7	3	10,0	3	10,0
Wysoki	9	30,0	22	73,3	26	86,7
Chi-kwadrat=23,676; df=4; p<0,001						
Wrogość wobec siebie						
Niski	11	36,7	6	20,0	3	10,0
Średni	8	26,7	6	20,0	2	6,7
Wysoki	11	36,7	18	60,0	25	83,3
Chi-kwadrat=13,844; df=4; p<0,007						
Agresja reaktywna						
Niski	9	30,0	2	6,7	-	-
Średni	8	26,7	8	26,7	9	30,0
Wysoki	13	43,3	20	66,7	21	70,0
Chi-kwadrat=14,373; df=4; p<0,006						

Źródło: opracowanie własne.

Wartości testu chi-kwadrat wskazują na to, że tylko poziom agresywności w obrębie trzech skal IPSA-II: *tendencje autoagresywne, wrogość wobec świata i nieświadomione tendencje agresywne* nie różni się znacząco w porównywanych grupach.

W zakresie poziomu pozostałych rodzajów skłonności agresywnych badani istotnie różnią się.

Połowę osób skazanych za kradzież cechuje wysoki poziom tendencji *autodestruktywnych, nieświadomionych tendencji agresywnych, agresji instrumentalnej oraz wrogości wobec świata*.

Jeszcze większy odsetek ma poważne zaburzenia *kontroli agresji i skłonności do agresji reaktywnej*.

Ponadto 12 osób charakteryzuje się przeciętnym poziomem *skłonności do działań odwetowych, 37% agresji pośredniej, 43% ujawnia agresję fizyczną wobec otoczenia oraz 37% wrogość wobec siebie* w stopniu niskim.

Zarówno w grupie osadzonych w zakładach karnych z art. 207 kk, 148 kk, jak i 158 kk dominowały osoby o dużych skłonnościach agresywnych. Ponad 70% skazanych za znęcanie charakteryzuje się wysokim poziomem nieświadomionych tendencji agresywnych. W pozostałych skalach IPSA-II więcej badanych skazanych z art. 148 kk i 158 kk posiada dyspozycje do zachowań agresywnych. Cała grupa odbywająca karę pozbawienia wolności za morderstwo i pobicie ze skutkiem śmiertelnym przejawia skłonności do agresji pośredniej.

Tabela 6

Statystyki opisowe dotyczące skłonności agresywnych osób skazanych

Skale	N	Min	Max	M	Sd
Ipsa 1	90	0,00	34,00	16,80	10,72
Ipsa 2	90	0,00	14,00	3,10	3,66
Ipsa 3	90	0,00	18,00	8,08	5,49
Ipsa 4	90	0,00	18,00	7,87	6,24
Ipsa 5	90	0,00	14,00	6,52	3,64
Ipsa 6	90	0,00	14,00	6,25	4,06
Ipsa 7	90	0,00	20,00	5,80	4,82
Ipsa 8	90	0,00	10,00	3,82	2,42
Ipsa 9	90	0,00	10,00	4,90	3,58
Ipsa 10	90	0,00	12,00	5,53	2,99
Ipsa 11	90	2,00	18,00	8,56	4,41
Wynik ogólny	90	2,00	106,00	46,81	25,63

Objaśnienia: Ipsa 1 — skłonność do działań odwetowych, Ipsa 2 — tendencje autodestruktywne, Ipsa 3 — zaburzenia kontroli agresji, Ipsa 4 — agresja przemieszczona, Ipsa 5 — nieświadomione tendencje agresywne, Ipsa 6 — agresja pośrednia, Ipsa 7 — agresja instrumentalna, Ipsa 8 — wrogość wobec siebie, Ipsa 9 — agresja fizyczna wobec otoczenia, Ipsa 10 — wrogość wobec otoczenia, Ipsa 11 — agresja reaktywna.

Źródło: opracowanie własne.

W grupie 90 badanych osób najwyższy średni wynik osiągnięto w zakresie skłonności do działań odwetowych ($M=16,80$), a najniższy 3,10 pkt. w tendencjach autodestruktywnych. Równie niski wynik 3,82 pkt. otrzymano w skali wrogości wobec siebie.

Biorąc pod uwagę poszczególne rodzaje agresywności, maksymalny wynik 34 pkt. został osiągnięty w skali skłonności do działań odwetowych. W skali agresji instrumentalnej wyniósł on 20 pkt., a w ramach skali zaburzeń kontroli agresji, agresji przemieszczonej i reaktywnej osiągnął on wartość 18 pkt.

Wyniki badanych osób są najbardziej zróżnicowane w takich skalach, jak: *skłonność do działań odwetowych*, *agresja przemieszczona* i *zaburzenia kontroli agresji*. Grupa okazała się najbardziej homogeniczna pod względem uzyskanych wyników w obrębie skali: *wrogość wobec siebie* i *wrogość wobec otoczenia*.

Tabela 7

Statystyki opisowe dotyczące skłonności agresywnych skazanych w poszczególnych grupach

Grupa	N	Min	Max	M	Sd
Grupa 1					
Ipsa 1	30	0,00	34,00	10,83	9,78
Ipsa 2	30	0,00	8,00	1,60	2,17
Ipsa 3	30	0,00	16,00	5,16	5,01
Ipsa 4	30	0,00	18,00	4,20	5,49
Ipsa 5	30	0,00	12,00	4,96	3,32
Ipsa 6	30	0,00	12,00	3,63	3,81
Ipsa 7	30	0,00	10,00	3,26	2,88
Ipsa 8	30	0,00	8,00	3,16	2,22
Ipsa 9	30	0,00	10,00	2,53	3,26
Ipsa 10	30	0,00	10,00	3,83	2,76
Ipsa 11	30	2,00	16,00	6,16	3,63
Wynik ogólny	30	2,00	82,00	30,53	21,48
Grupa 2					
Ipsa 1	30	2,00	34,00	19,16	11,06
Ipsa 2	30	0,00	14,00	3,86	4,26
Ipsa 3	30	0,00	18,00	9,56	5,84
Ipsa 4	30	0,00	18,00	9,23	6,50
Ipsa 5	30	2,00	14,00	7,20	3,31
Ipsa 6	30	0,00	12,00	6,96	3,91
Ipsa 7	30	0,00	20,00	6,66	5,59
Ipsa 8	30	0,00	10,00	3,83	2,35

Tabela 7 (cd.)

Grupa	N	Min	Max	M	Sd
Ipsa 9	30	0,00	10,00	5,83	3,63
Ipsa 10	30	2,00	12,00	5,96	3,05
Ipsa 11	30	2,00	18,00	9,93	4,60
Wynik ogólny	30	11,00	106,00	53,36	26,35
Grupa 3					
Ipsa 1	30	4,00	34,00	20,40	8,87
Ipsa 2	30	0,00	12,00	3,83	3,84
Ipsa 3	30	2,00	18,00	9,53	4,50
Ipsa 4	30	0,00	18,00	10,20	5,07
Ipsa 5	30	2,00	14,00	7,40	3,87
Ipsa 6	30	4,00	14,00	8,16	3,04
Ipsa 7	30	0,00	18,00	7,46	4,64
Ipsa 8	30	0,00	10,00	4,46	2,59
Ipsa 9	30	0,00	10,00	6,33	2,57
Ipsa 10	30	2,00	11,00	6,80	2,39
Ipsa 11	30	4,00	18,00	9,60	4,06
Wynik ogólny	30	18,00	98,00	56,53	21,07

Źródło: opracowanie własne.

We wszystkich trzech grupach najwyższy średni wynik osiągnięto w zakresie skłonności do działań odwetowych. W grupie osób skazanych za kradzież wyniósł on 10,83 pkt., w grupie skazanych za znęcanie — 19,167 pkt., a u skazanych za morderstwo bądź pobicie ze skutkiem śmiertelnym — 10,40 pkt.

W tendencjach autodestruktywnych osiągnięto najniższe wyniki zarówno w grupie osób skazanych za kradzież ($M=1,60$), jak i u skazanych za morderstwo bądź pobicie ze skutkiem śmiertelnym ($M=3,83$).

Analizując wyniki odchylenia standardowego można stwierdzić, że poszczególne grupy skazanych są najbardziej homogeniczne pod względem skłonności wrogości wobec siebie, a heterogeniczne w zakresie skali skłonności do działań odwetowych i agresji przemieszczzonej.

Stwierdzono, że między badanymi grupami skazanych odbywających karę pozbawienia wolności za kradzież i za znęcanie, z wyjątkiem skali wrogości wobec siebie, wystąpiły różnice istotne statystycznie w średnich wynikach w zakresie agresji ($p<0,01$) (w skali tendencji autodestruktywnych i nieuświadomionych tendencji agresywnych — $p<0,05$).

We wszystkich skalach znacznie wyższe wyniki uzyskali osadzeni w ZK z art. 207 kk.

Tabela 8

Różnice średnich wyników w zakresie skłonności agresywnych osób odbywających karę pozbawienia wolności za kradzież i za znęcanie

Skale	Test Levene'a jednorodności wariancji		Test t równości średnich			
	F	Istotność	t	df	Istotność	Różnica średnich
Ipsa 1	3,110	0,083	-3,091	58	0,003	-8,33
Ipsa 2	21,977	0,000	-2,593	58	0,012	-2,26
Ipsa 3	4,283	0,043	-3,130	58	0,003	-4,40
Ipsa 4	3,914	0,053	-3,238	58	0,002	-5,03
Ipsa 5	0,001	0,970	-2,604	58	0,012	-2,23
Ipsa 6	0,037	0,848	-3,337	58	0,001	-3,33
Ipsa 7	14,163	0,000	-2,959	58	0,004	-3,40
Ipsa 8	0,009	0,925	-1,127	58	0,264	-0,66
Ipsa 9	0,449	0,505	-3,696	58	0,000	-3,30
Ipsa 10	0,058	0,810	-2,834	58	0,006	-2,13
Ipsa 11	2,482	0,121	-3,517	58	0,001	-3,76
Wynik ogólny	1,697	0,198	-3,678	58	0,001	-22,83

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 9

Różnice średnich wyników w zakresie skłonności agresywnych osób odbywających karę pozbawienia wolności za kradzież i za morderstwo bądź pobicie ze skutkiem śmiertelnym

Skale	Test Levene'a jednorodności wariancji		Test t równości średnich			
	F	Istotność	t	df	Istotność	Różnica średnich
Ipsa 1	0,210	0,649	-3,967	58	0,000	-9,56
Ipsa 2	15,126	0,000	-2,770	58	0,008	-2,23
Ipsa 3	0,022	0,883	-3,548	58	0,001	-4,36
Ipsa 4	0,005	0,945	-4,395	58	0,000	-6,00
Ipsa 5	2,002	0,162	-2,610	58	0,011	-2,43
Ipsa 6	2,342	0,131	-5,086	58	0,000	-4,53
Ipsa 7	3,957	0,051	-4,206	58	0,000	-4,20
Ipsa 8	0,992	0,323	-2,081	58	0,042	-1,30
Ipsa 9	1,439	0,235	-5,002	58	0,000	-3,80
Ipsa 10	0,842	0,363	-4,437	58	0,000	-2,96
Ipsa 11	0,101	0,752	-3,446	58	0,001	-3,43
Wynik ogólny	0,002	0,967	-4,733	58	0,000	-26,00

Źródło: opracowanie własne.

Stwierdzono również różnice istotne statystycznie w średnich wynikach skazanych za kradzież i za morderstwo bądź pobicie ze skutkiem śmiertelnym w zakresie wszystkich skłonności agresywnych ($p < 0,05$ — nieuświadomione tendencje agresywne, wrogość wobec siebie).

Znacznie wyższe wyniki w zakresie branych pod uwagę zmiennych otrzymano w grupie osób odbywających karę pozbawienia wolności z art. 148 kk i art. 158 kk.

Tabela 10

Różnice średnich wyników w zakresie skłonności agresywnych osób odbywających karę pozbawienia wolności za znęcanie i za morderstwo bądź pobicie ze skutkiem śmiertelnym

Skale	Test Levene'a jednorodności wariancji		Test t równości średnich			
	F	Istotność	t	df	Istotność	Różnica średnich
Ipsa 1	5,971	0,018	-0,476	58	0,636	-1,23
Ipsa 2	0,694	0,408	0,032	58	0,975	0,03
Ipsa 3	7,009	0,010	0,025	58	0,980	0,03
Ipsa 4	4,938	0,030	-0,642	58	0,524	-0,96
Ipsa 5	1,948	0,168	-0,215	58	0,831	-0,20
Ipsa 6	2,985	0,089	-1,325	58	0,190	-1,20
Ipsa 7	2,137	0,149	-0,603	58	0,549	-0,80
Ipsa 8	1,001	0,321	-0,991	58	0,326	-0,63
Ipsa 9	3,554	0,064	-0,614	58	0,542	-0,50
Ipsa 10	1,130	0,292	-1,175	58	0,245	-0,83
Ipsa 11	1,280	0,262	0,297	58	0,767	0,33
Wynik ogólny	1,707	0,197	-0,514	58	0,609	-3,16

Źródło: opracowanie własne.

Dokonując porównania średnich wyników uzyskanych w IPSA-II, nie stwierdzono różnic istotnych statystycznie między skazanymi na karę pozbawienia wolności z art. 207 kk oraz art. 148 kk i art. 158 kk.

ZAKOŃCZENIE

W toku przeprowadzonych badań okazało się, że najwięcej osób o największych skłonnościach agresywnych było w grupie skazanych za morderstwo bądź pobicie ze skutkiem śmiertelnym. Każda z tych osób posiada pewne dyspozycje do zachowań agresywnych. Najmniej osób o silnych tendencjach agresywnych było wśród skazanych z art. 278 kk. Zatem potwierdza się to, że trudno w grupie wykolejonych odnaleźć osoby całkowicie nieagresywne⁹.

⁹ Z. Bartkiewicz, *Antyspoleczność a agresywność osób wykolejonych społecznie*, [w:] *Antyspoleczność. Diagnoza. Profilaktyka. Interwencja*, red. Z. Bartkiewicz, J. Rejman, Wydaw. PWSZ, Tarnobrzeg 2009, s. 15–21.

Ogólnie należy stwierdzić, że skazani z art. 278 kk są istotnie mniej agresywni w porównaniu z osobami, które dokonały bardziej szkodliwych czynów przestępczych. Skłonności agresywne osadzonych w ZK za kradzież i za znęcanie są bardzo podobne w zakresie wrogości wobec siebie samych. Uzyskany wynik koresponduje z otrzymanymi przez innych badaczy¹⁰.

Nie oznacza to jednak, że zajęcia zmniejszające agresywność przestępców powinny być prowadzone tylko w grupie tych, którzy dokonali czynów noszących znamiona gwałtownych. Złodzieje bowiem mają także słabe hamulce przeciwagresywne¹¹.

W świetle przytoczonych wyników badań zasadne wydaje się prowadzenie zajęć mających na celu obniżanie agresywności wszystkich osób osadzonych. Nieważny jest tutaj rodzaj przestępstw dokonanych przez wykolejonych społecznie. Większość z nich przejawia duże skłonności agresywne, które mają swój wyraz w konkretnych zachowaniach szkodzących innym ludziom lub im samym.

Jedną z propozycji może być wdrażanie programów zmierzających do obniżania poziomu agresji uczestników poprzez rozwijanie ich kompetencji społecznych, a w tym szczególnie empatii. Liczne wyniki badań wskazują bowiem, że rozwijaniu empatii sprzyja zmniejszenie agresywności uczestników treningu uwrażliwiającego¹². Także trening zastępowania agresji okazuje się być jednym ze skuteczniejszych sposobów radzenia sobie z agresją osób wykolejonych społecznie¹³.

Rafał Abramciów
Agnieszka Lewicka-Zelent

AGGRESSIVENESS OF SOCIALLY MISGUIDED

Summary

As shown by numerous studies, aggressiveness, socially misguided people is one of the main issues studied by many psychologists and educators, so an important task of psychology and pedagogy is the study of behavior — their circumstances, and supporting mechanisms responsible for their extinction. In light of the findings mentioned it seems reasonable to carry out activities aimed at reducing the aggressiveness of all persons detained. Invalid type of crime is here made by the socially misguided. Most of them is a large aggressive tendencies, which are reflected in the specific behaviors harmful to other people or to themselves. One of the proposals may be the implementation of programs aimed at reducing the level of aggression of participants by developing their social skills, and especially empathy. Numerous studies demonstrate that the development of empathy helps reduce aggressive sensitization training participants. The demonstration of this was the main purpose of this article.

¹⁰ S. Lipiński, *Syndrom agresji...*

¹¹ Z. Bartkiewicz, *Agresywność osób wykolejonych jako wyzwanie dla resocjalizacji*, [w:] *Tożsamość osobowa dewiantów a ich reintegracja społeczna*, red. A. Kieszkowska, Impuls, Kraków 2011, s. 425–430.

¹² A. Węgliński, *Poziom empatii a zachowanie nieletnich w zakładzie poprawczym*, „Psychologia Wychowawcza” 1983, 3, s. 317–326; M.H. Davis, *Empatia o umiejętności współodczuwania*, GWP, Gdańsk 1999; A. Lewicka, *Rozwijanie empatii u studentów pedagogiki specjalnej*, Wydaw. UMCS, Lublin 2006, s. 83.

¹³ *Aktywizacja społeczno-zawodowa młodzieży trudnej. Program dla ośrodków kuratorskich. Raport ewaluacyjny*, red. Z. Bartkiewicz, A. Wojnarska, Wydaw. POSTIS, Lublin 2009; K. Pospiszyl, *Resocjalizacja. Teoretyczne podstawy oraz przykłady programów oddziaływań*, Wydaw. Żak, Warszawa 2009.